

SEDAM ANTIČKIH SVJETSKIH ČUDA

Uvod

Od antike je do današnjih dana nastaljeđena praksa da se veliki graditeljski pothvati svrstavaju u posebna graditeljska čuda, obično grupirana i obilježena brojem sedam. U posljednje se vrijeme pokušavaju pronaći i ostala svjetska čuda, posebno ona nastala nakon antike. Štoviše uobičajilo se da i pojedine zemlje biraju vlastita "svjetska čuda", a ima i pokušaja da se i prirodni fenomeni i krajolici uguraju među "sedam svjetskih prirodnih čuda".

Zahvaljujući *Wikipediji*, jednom od najzbudljivijih i najzanimljivijih ikad poduzetih enciklopedijskih pothvata, pokušat ćemo u nekoliko nastavaka prikazati sva raznovrsna graditeljska čuda uključena u neobično popularan broj sedam.

Inače *Wikipedija* (wiki + enciklopedija, a *wiki wiki* na havajskom jeziku znači brzo) višejezična je Internetska enciklopedija slobodnog sadržaja. Pišu je brojni volonteri, pa većinu članaka može mijenjati praktički svatko. Pokrenuta 15. siječnja 2001. kao dodatak stručnoj i sada ugasloj *Nupediji*, a njome sada upravlja neprofitna zaklada zvana *Wikimedia*. *Wikipedija* ima više od 13 milijuna članaka na gotovo 250 jezika, od čega 3 milijuna na engleskom jeziku i više od 93 tisuće na hrvatskom (podaci su vjerojatno i zastarjeli jer se radi o velikom porastu), a valja istaknuti da ima i članaka i na ugaslim ili nepostojećim jezicima poput latinskog, esperanta, simple englisha, srpskohrvatskog i sl. Osim na engleskom najbogatija su *Wikipedijina* izdanja s približno milijun članaka na njemačkome, francuskome, talijanskome, poljskome, kineskome, japanskome, španjolskome i portu-

SEVEN WONDERS OF THE ANCIENT WORLD

An account of all seven wonders of classical antiquity is presented thanks to Wikipedia, the Internet-based encyclopaedia. These wonders are in fact huge constructions and sculptures located in the Mediterranean rim, that were selected and described by Greek authors and historians in the 3rd century BC. It can be seen that the architectural wonders selected by them are structures that were still existent at that time. Today, this is no longer the case as we are now able to admire only the oldest and the greatest of these wonders - the Great Pyramid of Giza near Cairo in the present day Egypt. All other "wonders of the world" were destroyed a long time ago, and the exact location of some of them is still not known. The interest for the architectural wonders of the antiquity resurged in Europe at the time of revived interest in Hellenistic heritage, although the first descriptions and reconstructions were not very accurate, and often abounded in unbelievable and fantastic details. More accurate descriptions and reconstructions of these long-gone constructions and sculptures have surfaced only after thorough archaeological explorations.

galskom jeziku. Popularnost *Wikipedije* svakodnevno raste, a urednici pokušavaju održati određenu razinu "neutralnosti" pri sažimanju stajališta. Od njih se ujedno traži da izbjegavaju isključivost u određivanju točnosti podataka.

Suosnivač *Wikipedije* Jimmy Wales tvrdi da se pokušava stvoriti višejezična slobodna enciklopedija najviše moguće kvalitete koja će biti na materinskome jeziku dostupna svakom pojedincu na svijetu. Ipak ima i mnogo nesuglasica posebno vezanih uz pouzdanost i točnost podataka. Najčešće se navodi povremeni vandalizam, nedosljednost, neravnomjerna kvaliteta, nepotkrijepljenost stavova, pristranost i sl. Neki tvrde da *Wikipedija* ne može uopće biti "enciklopedija" jer nije pouzdana i mjerodavna zbog otvorene uređivačke politike.

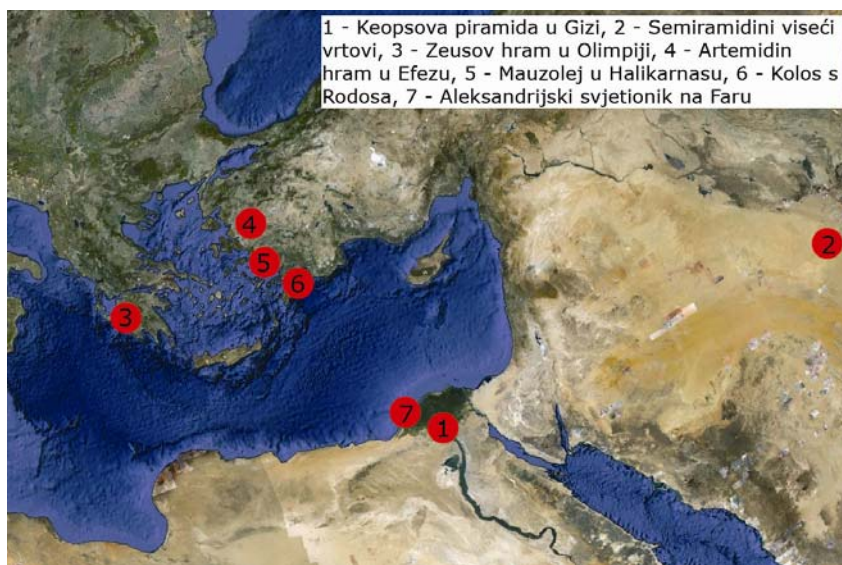
Ipak sloboda pristupa, česta ažuriranja, raznolikost i detaljnost te osobito brojne višejezične inačice, pretvorile su *Wikipediju* u rado upotrebljavan izvor informacija. Valja svakako istaknuti i kvalitetne te svima dostupne slike i ilustracije (koje se

moгу i tiskati), ali i mogućnost da se svaki podatak može provjeriti na stranim jezicima. Čak i oni koji ne vladaju stranim jezicima mogu određeni članak pogledati u više inačica. U našem je slučaju, ako se ne posluže internetskim prevoditeljem, to moguće učiniti i na bosanskome, srpskome, srpskohrvatskome odnosno hrvatskosrpskome, ali i na drugim bliskim jezicima kao što je slovenski, makedonski, češki, slovački, poljski i sl.

Dakle, zahvaljujući *Wikipediji* i njezinim slobodnim podacima i slikama pokušat ćemo prikazati raznovrsna "svjetska čuda" od antičkih vremena do današnji dana. Usto sa zadovoljstvom ističemo podatak da hrvatska redakcija *Wikipedije* često rabi članke iz *Građevinara* kao pouzdan izvor raznovrsnih podataka iz područja graditeljstva.

Općenito o antičkim svjetskim čudima

Čini se da je prvi popis svjetskih čuda sastavljen između 150. i 120. pr. Kr., a autor mu je bio grčki pjesnik Antipatros iz Sidona u današnjem

Prikaz jugoistočnog Sredozemlja s položajima Sedam antičkih čuda

Libanonu, inače starom feničkom gradu pokraj Tira. Antipatros je bio autor kratkih elegija, a napisao je i epitaf za slavnu pjesnikinju Sapfo. Ciceron ga je opisao kao dobrog autora epigrama, ali ponekad sklonog imitaciji. Autorstvo popisa svjetskih čuda pripisuje mu se prema sačuvanoj pjesmi, ali se kao autori navode još i Herodot, Filon iz Bizanta, Strabon i Diodor sa Sicilije.

Nije poznato što je Antipatros ili ostale pjesnike i povjesničare navelo da izrade popis. Čak se i ne zna je li Antipatros uopće poznao te građevine i skulpture. Sve su znamenitosti bile odabrane prema grčkim stajalištima, ali su samo dvije bile u današnjoj Grčkoj – Fidijin Zeus i Kolos s Rodosa. Dva su graditeljska djela također bila u ondašnjim grčkim područjima u Maloj Aziji (današnjoj Turskoj) – Artemidin hram u Efezu i mauzolej u Halikarnasu. U Gizi pokraj Kaira u Egiptu bila je Velika piramida, a viseći vrtovi u starom Babilonu u današnjem Iraku.

Zbunjuje međutim da je Antipatros izostavio atensku Akropolu, a neke druge građevine, poput Babilonskog tornja, nije ni mogao zabilježiti jer su već bile srušene. Očito pjesnik suvremenicima nije nudio ruševine, već samo aktualne znamenitosti. To

što je samo sedam svjetskih čuda, a ne sedamnaest ili dvadesetčetiri, sasvim je sigurno uvjetovano simboličnim značenjem brojke sedam. Poslije se kao "osmo svjetsko čudo" navodilo mnogo značajnih građevina širom svijeta.

Prve su rekonstrukcije antičkih svjetskih čuda, prepune fantastičnih detalja, nastale u doba kada se Europa počela prisjećati klasike. Tome su svoj doprinos dali nizozemski slikar Marten de Vos (1532.-1603.) i ondašnji slavni njemački isusovac Athanasius Kircher (1601.-1680.) iz Geise blizu Fulde u pokrajini Hessen, autor četrdesetak djela iz orijentalistike, geologije i medicine. Nešto je poslije Johann Bernhard Fischer von Erlach (1656.-1723.), proslavljeni njemački graditelj i kipar, ta fantastična zdanja približio stvarnosti, ali su prava svjedočanstva uslijedila tek kada su počela arheološka istraživanja.

Sve u svemu, sedam priznatih antičkih svjetskih čuda jesu:

1. Keopsova piramida u Gizi (oko 2550. pr. Kr.)
2. Semiramidini viseći vrtovi (Babilon, oko 600. pr. Kr.)
3. Zeusov kip u Olimpiji (oko 440. pr. Kr.)

4. Artemidin hram u Efezu (oko 550 pr. Kr.)
5. Mauzolej u Halikarnasu (oko 350 pr. Kr.)
6. Kolos s otoka Rodosa (oko 280 pr. Kr.)
7. Aleksandrijski svjetionik na otoku Faru pred Aleksandrijom (oko 280 pr. Kr.).

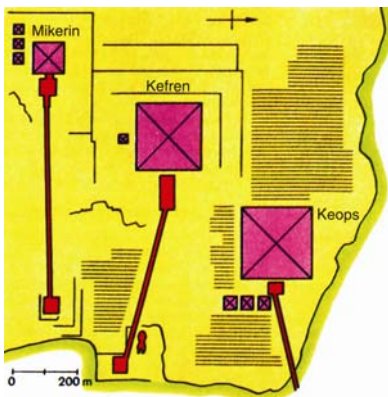
Danas je u cijelosti sačuvana samo Keopsova piramida. O ostalih su se čuda navodila sljedeća graditeljska ostvarenja: Eiffelov toranj (Pariz), Kip slobode (New York), most Golden Gate (San Francisco), Kineski zid, Aja Sofija (Istanbul), Angkor Wat (Kambodža), Tadž Mahal (Indija), Kölnska katedrala, Atomium (Bruxelles), Escorial (Španjolska), Alhambra (Granada), Stolna crkva (Milano), crkva Sv. Petra (Vatikan), Slavoluk pobjede (Pariz), dvorac Versailles (Francuska), Ronchamp (Le Corbusier, Francuska), Stonehenge (Velika Britanija), Kremlj (Moskva), Baalbek (između Libanona i Antilibanona), džamija Omajada (Libanon), hram Nikko (Japan), Daibutsu (Japan), hram Borobudur (Java), Sueski kanal, Abu Simbel (Egipat), Mount Rushmore (SAD), Cape Kennedy (SAD), Chichen Itza (Yucatan) i Machu Picchu (Ande). Valja reći da je 2007. izabrano sedam novih svjetskih čuda, što će naknadno biti posebno opisano.

Keopsova piramida u Gizi

Keopsova piramida u Gizi, koja se još naziva Kufuova ili Velika piramida, grobnica je faraona Kufua kojega su Grci nazivali Keops. To je ujedno najstarija i najveća piramida u Gizi (sačuvane su još Kefrenova i Mikerinova), ali i najstarije svjetsko čudo. O toj smo piramidi u prošlosti povremeno pisali, a iscrpno je prikazana u *Gradevnom godišnjaku '98*.

Keops je bio 2. faraon 4. dinastije, a vladao je od 2589. do 2566. pr. Kr. Puno mu je ime bilo Hnum-Kufu

("Hnum me štiti"). Bio je sin faraona Snofrua i kraljice Heteferes I. te unuk Hunija, a za razliku od njih ostao je zapamćen kao okrutan vladar i tiranin. Osim što je gradio piramidu, vodio je i ratne pohode na Sinaj, Nubiju i Libiju. Za gradnju svoje grobnice pokrenuo je cijeli Egipat, čak je bio zatvorio i hramove. Ipak valja istaknuti da je Keops opskrbio radnike na piramidi odjećom, hranom i pivom. Sahranjen je u piramidi nakon smrti, ali je njegova mumija nestala i najvjerojatnije je uništena jer su mu se prikazi uništavali dugo nakon smrti. Prije se vjerovalo da mu je jedini sačuvani prikaz malena figurica, ali se čini da Velika sfinja u Gizi, djelo njegova sina Džedefre, prikazuje Keopsa kao boga.

Plan svih piramida i ostalih sadržaja u Gizi

Najpoznatiji je upravo po Velikoj piramidi koja slavi njegovu moć i besmrtnost. Za Egipćane je to bila planina koja će faraonu poslužiti da se popne na nebo kao sin boga Ra.

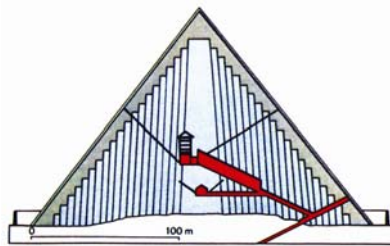
Piramidu je izgradio graditelj Hemiunu, faraonov nećak, o kojem se malo zna. Za svoj je rad bio nagrađen bogatstvom i ugledom, a čini se da je bio u cijelosti posvećen svom radu jer se nikada nije oženio i nije imao ni djece, a to je bilo vrlo neobično i rijetko u ondašnjem Egiptu.

Pretpostavlja se da je gotovo 100.000 ljudi gradilo piramidu punih 20 godina. Svaki je kamen visok 2 m, a dužine su bile i do 5 m. Blokovi vapnenca, bazalta i granita za gradnju

Pogled na Keopsevu ili Veliku piramidu

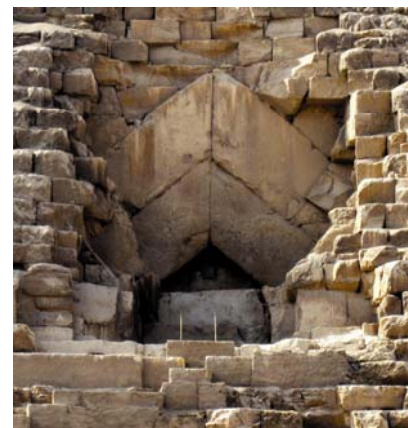
piramide vadili su se u kamenolomu na lijevoj obali Nila i dopremali čamcima niz rijeku. To su se radovi obavljali samo u proljeće, u vrijeme kada se Nil izljevao pa se zemlja nije mogla obrađivati, ali je zato trebalo 20 godina i gotovo pola milijuna plovidbi za dopremu potrebnoga kamena. Nakon što su se kameni blokovi iskrcavali s čamaca, grupa ljudi vukli bi ih na saonicama (Egipćani tada još nisu poznavali kotač) iako su težili i do 2 do 4 tone. Potom bi blokove odložili, a druga ih je grupa radnika izvlačila do gradilišta piramide.

Poprečni presjek kroz Keopsevu piramidu

Kada je izgrađena, piramida je bila visoka 145,75 m, ali se s vremenom smanjila pa je sad visoka 138,75 m i obuhvaća površinu od 5,3 hektara, a teška je 6,25 milijuna tona. Sastoji od gotovo 2,3 milijuna kamenih blokova. Površina piramide bila je prekrivena glatkim i gotovo neprimjetnim vapnencem. Ulaz je bio na sjevernoj

strani, a u unutrašnjosti su piramide tri prostorije povezane mnogobrojnim hodnicima. U središtu je piramide kraljeva odaja, u kojoj je bio sarkofag od crvenoga granita s faraonovom mumijom.

Ulaz u Keopsevu piramidu

Stranice su u odnosu na osnovicu pod kutom od 51 stupnja i 51 minute, a svaka je stranica pažljivo orijentirana prema stranama svijeta. Horizontalni je presjek građevine u svakom dijelu kvadratan, a dužina stranica baze jest 229 m. Dužnosnici koji su služili Keopsa svoje su grobnice podigli u blizini piramide. To su tzv. mastabe, pravokutne građevine od nepečenih opeka s ravnim krovom i zakošenim zidovima, standardni grob ranog Egipta (u pred-

Iz povijesti graditeljstva

dinastičkom i ranom dinastičkom razdoblju) u koji su se pokapali i članovi kraljevske obitelji.

U jami pokraj Keopsove piramide 1954. pronađena je netaknuta lađa duga približno 48 m i široka 5 m koja je nakon 16 godina rada ponovno složena i izložena u suvremenoj zgradi nedaleko nalazišta.

Piramide u Gizi u Egiptu pripadaju najpoznatijim i najstarijim građevinama čovječanstva. Smještene su na zapadnom rubu doline Nila, 8 km jugozapadno od Gize, a od središta Kaira udaljene petnaestak kilometara. Nalaze se u tzv. Ulici piramida (Sharia al-Ahram).

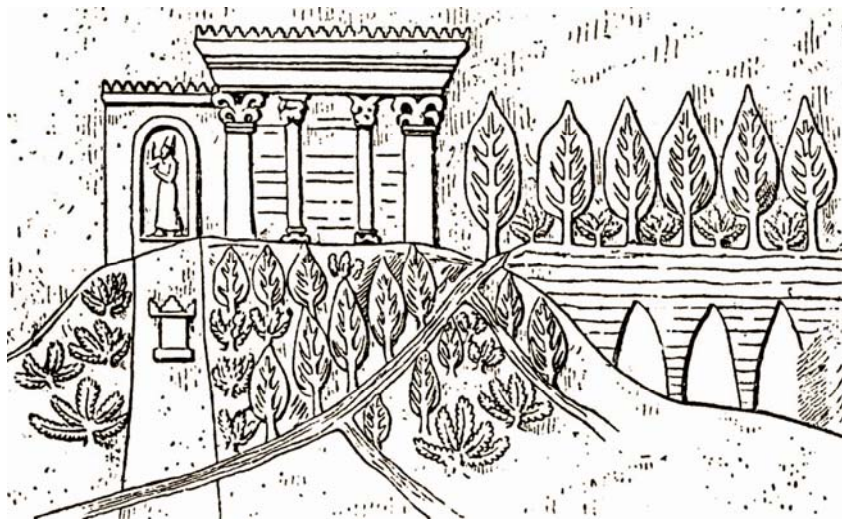
Semiramidini viseći vrtovi

Viseći babilonski vrtovi bili su jedno od sedam svjetskih čuda, a navodno ih je oko 600. pr. Kr. izgradio Nabukodonosor II. (630.-561. pr. Kr.), najveći vladar Novobabilonskog Carstva. Karijeru je započeo kao vojni časnik, a na prijestolje je došao 605. pr. Kr. nakon smrti oca Nabopolasara. Ratovao je s Egiptom i pokrenuo pohod na Judeju te osvojio Jeruzalem i otjerao Židove u egzil. Poznat je i po Semiramidinim visećim vrtovima u Babilonu koje je prema legendi izgradio za ženu Amitis da joj umanjí čežnju za planinama i zeleni-

lom svoje domovine Medije (Iran). Zvali su ga i Nabukodonosor Veliki iako je poslije bio omražen među kršćanima i Židovima zbog babilonskog ropstva. U 20. st. kao heroja slavili su ga arapski odnosno irački nacionalisti.

žio Diodorus Sikulus. Mnogi su je pokušali, zasad bezuspješno, poistovjetiti sa stvarnom osobom. Zato i slavni babilonski viseći vrtovi imaju najvjerojatnije pogrešan naziv.

Inače Babilon je bio glavni grad Ba-

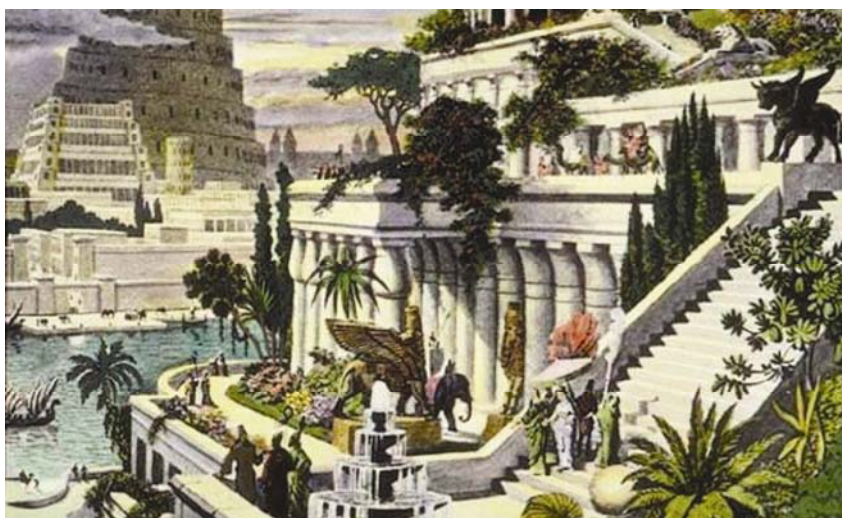

Jedan od crteža Semiramidinih visećih vrtova

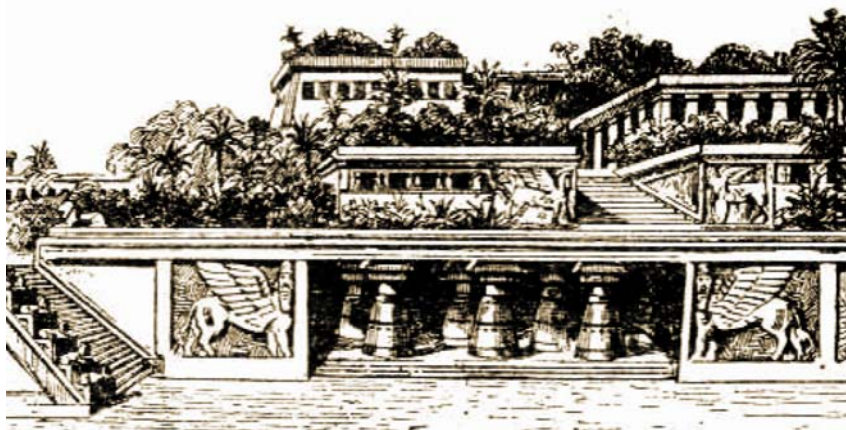
Prema drugoj teoriji vrtovi su izgrađeni za pomalo mitološku asirsku kraljicu Sammu-Ramat (grčki Semiramida), majku asirskog kralja Adad-Nirari III. (810.-783. pr. Kr.). Semiramida je bila znana i kao Šamiram, a za njezino su postojanje i odnose s kraljem Ninusom vezane mnoge legende koje je između ostalih zabilje-

bilonskog Carstva u Mezopotamiji, blizu sadašnjeg grada Al Hillah u južnom Iraku. Bio je smješten na obje strane rijeke Eufrat sa strmim nasipima radi obrane od sezonskih poplava. Ime potječe od akadске riječi Babilu u značenju "božja vrata", a to je i prijevod sumerskog imena Kadingira. Prvi se put kao državno središte spominje na pločici Sargona Akadskog iz 24. st. pr. Kr., a potom je stagnirao sve do 18. st. pr. Kr. kada je pretvoren u glavni grad Hamurabijeva carstva. Najslavnije je trenutke doživio upravo za Nabukodonosora II. koji ga je proslavio velikim i raskošnim građevinama, poput Ištarskih vrata i obnovljenoga Etemnanskog hrama, a najvjerojatnije i Semiramidinih visećih vrtova. Babilon je gotovo potpuno napušten nakon tajanstvene smrti Aleksandra Velikog 323. pr. Kr. i kada su zbog naslijeda uslijedila desetljeća ratova među njegovim generalima.

Te su vrtove opširno opisali starogrčki povjesničari Strabon i Diodor

Jedna od prvih rekonstrukcija Semiramidinih visećih vrtova

Suvremeni prikaz mogućega izgleda babilonskih visećih vrtova

sa Sicilije, ali je dosad nejasno jesu li bili unutar ili izvan kraljevske palače. Postoje manji arheološki dokazi na mjestu gdje je nekad bio Babilon, no oni su nedovoljni da bi u cijelosti potvrdili postojanje tako velikih i opsežnih vrtova. Čini se da su ležali na četverokatnoj kuli, a prema Strabonu svaka im je strana bila duga 4 pletara (stara grčka mjera za dužinu – 100 stopa, petina stadija ili približno 30 m). Na svakom su katu bili čvrsti svodovi od crijepa koji su se oslanjali na snažne i visoke stupove. Platforme su terasa bile izgrađene od masivnih kamenih ploča različitih oblika koje su bile pokrivene jednim slojem trske i potom zalivene asfaltom. Na to je nasut debeo sloj plodne zemlje koji je bio dovoljan da na njemu rastu čak i male šume. Katovi vrtova bili su povezani stubištem ukrašenim pločicama ružičaste i bijele boje. Stupovi su bili visoki i do 25 m što je davalo dovoljno svjetla za raslinje. Na zalijevanju vrtova cijeli je dan radilo stotinjak robova koji su vukli vodu iz Eufrata s pomoću sustava poluga i crpki.

Suvremena istraživanja upućuju da je došlo do zbrke među antičkim izvorima i da su viseći vrtovi možda građeni u Ninivi (danas dio grada Mosula u Iraku) za slavnoga asirskog kralja Senaheriba ili Sanheriba (705.-681. pr. Kr.), poznatog po svojim graditeljskim pothvatima. Bio je

srušio staru i izgradio novu palaču (210 x 200 m) s vrtovima i navodnjavanjem iz prvoga poznatog vodovoda. Čini se da su vrtovi bili postavljeni na kosim padinama kako bi oponašali prirodni planinski krajolik. Ako je to točno, Semiramidini viseći babilonski vrtovi uopće nisu postojali, već je nešto tome slično postojalo u Ninivi. Ako ništa drugo, gradnja je visećih vrtova u Ninivi znatno bliže vremenu kada je živjela polumitska Semiramida.

Zeusov kip u Olimpiji

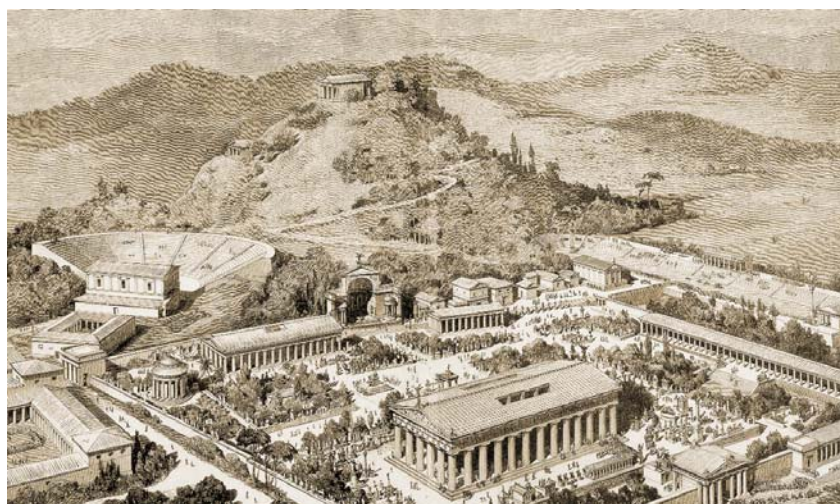
Kip vrhovnoga grčkog boga Zeusa u Olimpiji bio je postavljen u Zeusovu hramu na zapadnoj obali današnje Grčke, u prefekturi Elidi, 150 km udaljenoj od Atene. Olimpija je bila antičko svetište u kojem su se svake

četiri godine održavale Olimpijske igre i za čijeg je trajanja proglašan "sveti mir". Čak je i stari grčki kalendar započinjao 776. pr. Kr. kada su najvjerojatnije i održane prve igre. Održavale su se tijekom srpnja i kolovoza kroz cijelo antičko razdoblje sve do 394. kada ih je zabranio rimski car Teodozije I. Veliki jer su ga suviše podsjećale na mnogobožacke religije.

Veličanstveni hram u Zeusovu čast izgrađen je u Olimpiji u dorskom stilu oko 450. pr. Kr. prema nacrtima graditelja Libona. No nije bio dovoljno raskošan i reprezentativan za ondašnju naraslu grčku moć, pa je rješenje pronađeno u veličanstvenom kipu izrada kojega je povjerena atenskom kiparu Fidiji.

Iako se o njegovu životu ne zna mnogo, Fidija (oko 500.-438. pr. Kr.) je nesumnjivo bio najslavniji starogrčki kipar. Njegovo je kiparstvo bilo izraz i uzor harmonične ravnoteže božanskog i ljudskog, a ujedno je uobličilo duh, snagu i strast Periklova doba i atenske demokracije. Makar je dao pečat razvoju grčke umjetnosti, njegova su djela poznata samo prema kopijama i replikama te škrtim vijestima iz antičkih izvora (Plutarh, Plinije i Pauzanija).

Iako je nadzirao gradnju Partenona na atenskoj Akropoli, zapamćen je

Rekonstrukcija građevina u antičkoj Olimpiji (u sredini dolje Zeusov hram)

Sadašnji ostaci Zeusova hrama u Olimpiji

kao majstor dviju golemih skulptura izrađenih u hrizelefantinskoj tehnici (gr. hrysos = zlato, elefas = slonovača), zapravo drvenim kipovima obloženima slonovačom i zlatnim listićima. To su Atena Partenos i Zeus Olimpijski. Atena Partenos, zaštitnica grada Atene, prikazana je kao uzvišena božica bliska ljudima, a poznata je prema opisima i reprodukcijama te kasnijim grčkim i rimskim replikama. O Zeusu Olimpijskom ima još manje podataka, ali se zna da je prikazan kao uzvišen i blag otac bogova i ljudi. Prema opisima sjedio je na prijestolju dekoriranom reljefima olimpijskih pobjednika, sfingama i drugim motivima iz grčkih mitova, a u rukama je držao božicu Niku i žezlo u obliku koplja s orlom.

Fidija je Zeusov kip gradio između 456.-447. pr. Kr., a pomagali su mu i učenici. Tijelo je bilo od izrezbarena drva i iznutra šuplje, a stajalo je na posebnim potpornim gredama. Na drvene otkrivene dijelove kipa lijepila se slonovača u tankim pločicama, a zlato se prikucavalo nakon što bi se ohladilo. Pritom se moralo voditi računa da svi listići točno prijanjaju kako se šavovi ne bi vidjeli

i da bi se dobio dojam cjeline. Umetanje dragog ili poludragog kamenja pojačavalo je sjaj očiju i raskoš dekoriranih dijelova. Može se samo zamisliti koliko je složenoga rada te kiparskog i draguljarskog umijeća bilo potrebno pri izradi te skulpture. Osim toga trebalo ju je pažljivo održavati da se spojevi ne bi odvojili, ali i zaštititi drvo od truljenja.

Kip je inače bio golemih razmjera, visok 13 m, što je danas visina prosječne četverokatnice. Kada je bio završen, jedva je stao u hram. Strabon je zapisao da se kiparu zamjeralo što nije točno odredio dimenzije jer je Zeus, iako u sjedećem položaju, glavom gotovo doticao strop. Navodno se stjecao dojam da bi se srušio krov hrama kad bi se bog pomaknuo. No Fidija zbog toga nije bio kritiziran nego hvaljen. Upravo su dimenzije činile skulpturu veličanstvenom, a dojam da kralj bogova može ustati i srušiti hram ushićivala je i pjesnike i kipare.

Zeusovo je postolje bilo 6,5 m široko i metar visoko, pa su oni koji su o kipu pisali, vjerojatno zbog njegove visine, više opisivali tron nego Zeusov lik.

Zeusov je izgled poznat s novca iz doba cara Hadrijana. Određene predodžbe o njegovu izgledu pružaju i poprsja koja se čuvaju u muzejima u Dresdenu i Bostonu. Stoga se o izgledu može govoriti samo prema opisima. Glava je bila ukrašena maslinovim grančicama, a svi su dijelovi tijela, osim brade i kose koje su bile od zlata, bili izrađeni od slonovače. I plašt koji se spuštao s lijevog ramena bio je od finoga zlatnog lima. Od zlata su bile i sandale te neke figure na tronu i podložniku.

Od te su zadivljujuće skulpture ostale samo legende. Navodno je Fidija, kada je završio i postavio kip na određeno mjesto, ušao u hram i podignuo glavu prema Zeusu i zapitao: "Jesi li zadovoljan"? Začuo se udarac groma i zatresao se mramorni pod. Činilo se da je to bio odgovor: "Da"!

Mogući izgled Fidijine skulpture Zeusa

Pričalo se da je prikaz kipa bio toliko životan da su mnogi vjerovali da vide samog boga. Grci su čak smatrali nesretnim čovjeka koji ga nije vidio. Kip je stoljećima bio u hramu, ali je za rimske vladavine bio zapušten. Navodno ga je rimski car Kaligula pokušao ukrasti, ali su njegovi ratnici pobjegli kada im se kip nas-

Ostaci Fidijske klesarske radionice

miješio. Tada su se i skele urušile. Poslije su Olimpiju zadesili potresi, odroni i poplave, a hram je oštećen i u požaru u 5. st. Potom su navodno dijelovi kipa odneseni u današnji Istanbul gdje su stradali u požaru. Na mjestu gdje je nekad bio hram danas su samo ostaci kamenja, temelja i srušenih stupova.

Bile su izrađene i kopije te skulpture, a velika je kopija bila u gradu Cireni u Libiji. Međutim ništa nije do danas sačuvano pa je ta najzapaženija grčka skulptura ostala samo u uspomenu.

Artemidin hram u Efezu

Hram posvećen božici Artemidi nalazio se u Efezu pedesetak kilometara južno od lučkoga grada Izmir i na rubu suvremenoga grada Selčuka u današnjoj Turskoj. Efez je bio glavni grad rimske provincije Asia i drugi po veličini grad tadašnjega svijeta. Valja istaknuti da su Grci pri dolasku u Aziju preuzimali tamošnje kultove, jedino su im mijenjali imena. Artemida je u Efezu imala sva obilježja azijske boginje što se vjerojatno odrazilo i na veličinu hrama. Inače je Artemida grčka božica Mjeseca i Apolonova sestra blizanka.

Budući da je nosila luk i strijele, s vremenom je postala i božica zvijeri i lova. Štovali su je kao zaštitnicu svadbe i porođaja, a u mnogim su joj dijelovima Grčke mlade žene prije braka posvećivale igračke, lutke i uvojke kose. Kako su lov i rat povezani, u nekim je krajevima smatrana boginjom rata. Posebno je bila cijenjena u Sparti, u Efezu je štovana kao vrhovno božanstvo, a tu je bio i njezin najpoznatiji hram, remek-

djelo grčkoga graditeljstva i skulpture. Svetište božice Artemide u Efezu pripada najstarijim poznatim kulturnim mjestima i potječe iz predgrčkih vremena. Prema nekim grčkim povjesničarima prvotni se hram pripisivao mitskim Amazonkama, vjerojatno i stoga što su poput Artemide dobro baratale oružjem.

Suvremena arheologija ne može potvrditi te podatke, ali su britanski arheolozi u istraživanjima prije I. svjetskog rata potvrdila tri uzastopna hrama na istome mjestu i prema keramici ustanovili da se radi o kulturnom mjestu još iz brončanog doba.

Najstariji je hram vjerojatno građen u 8. st. pr. Kr. i bio je okružen redom stupova. Bio je to najstariji hram toga tipa u Maloj Aziji, a možda najstariji grčki hram s kolonadama uopće.

Prvi je hram uništen u velikoj poplavi tijekom 7. st. kada su na ruševine nanosene velike naplavine pijeska i gline u kojima su pronađeni raznovrsni ostaci, među kojima i dijelovi prvoga drvenoga kipa božice Artemide ili neke druge boginje koja joj je prethodila. Nisu međutim do kraja utvrđene dimenzije prvotnoga hrama.

Jedna od prvih rekonstrukcija Artemidina hrama u Efezu

Suvremena gipsana maketa Artemidina hrama u Efezu

Drugi se Artemidin hram u Efezu počeo graditi 550. pr. Kr. pod pokroviteljstvom lidijskoj kralja Kreza, slavnog po svom bogatstvu, ali i po tome što je bogatim darovima obdario Apolonov hram u Delfima. Hram je gradio poznati kretske graditelj Chersiphron, a naslijedio ga je njegov sin Metagenes. Prema nekim izvorima gradio se čak 120 godina, a močvarno se tlo ojačavalo drvenim ugljenom. Plinije stariji, vjerojatno nesvjestan prijašnjeg hrama, piše da je močvarno područje izabrano zbog veće sigurnosti od čestih potresa.

Taj jonski hram, i navodno prvi grčki hram izgrađen od mramora, bio je dug 377 m, a širok 180 m i okružen dvostrukom kolonadom stupova visokih 40 m koji su formirali poseban prolaz prema svetištu. Čak je 36 stupova bilo ukrašeno reljefima, a kulturni kip božice Artemide bio je izrađen od drva vinove loze i obložen zlatom i srebrom. Tvrdilo se da ga je izradio atenski kipar Endoios. Krov je bio od cedrovine, a hram je bio ukrašen brojnim brončanim kipovima najpoznatijih grčkih kipara: Fidije, Polikleto, Kresilasa i Fradmona. Čini se da je Fidija za taj hram izradio veliki kip Amazonke.

Hram je bio važno religijsko središte, ali je vjerojatno služio i kao tržnica. Godinama su ga posjećivali trgovci, turisti, umjetnici i kraljevi koji su odavali svoju počast boginji i davali joj brojne poklone ili prilagali

Pokušaj rekonstrukcije kipa božice Artemide u Efezu

dio ostvarene zarade. U arheološkim su istraživanjima otkriveni darovi koje su hodočasnici donosili iz Perzije i Indije, poput zlatnih naušnica, narukvice i ogrlice te malih kipova Artemide izvedenih od zlata i slonovače te druge dragocjenosti.

Taj je golemi hram bio posebno poznat i cijenjen zbog svoje veličine i raskoši. Iako je u starijim prikazima ponekad izgledao kao da ima više galerija i da mu se krov s visinom sužuje, čini se da je ipak imao formu klasičnoga pravokutnoga grčkog hrama s ukrašenim zabatom.

Hram je 356. pr. Kr. zapalio svima znani Herostrat, vjerojatno nedugo nakon njegova završetka. Herostrat je bio čovjek nepoznata podrijetla, a veliki je Artemidin hram u Efezu zapalio samo zato da bude slavan i zapamćen u povijesti spominju i danas. U tome je nesumnjivo uspio jer ga, za razliku od mnogih suvremenika. Efežani su bili zabranili spominjanje njegova imena i to su antički pisci i povjesničari dugo poštovali. Hram je navodno bio zapaljen u istoj noći u kojoj se rodio Aleksandar Veliki, a ta će činjenica potom bitno utjecati na njegovu obnovu.

Treći se obnovljeni hram počeo graditi 323. pr. Kr. i također se gradio mnogo godina. Bio je veći od prijašnjeg, dug 450 m i širok 225 m. Stupovi su mu bili viši za gotovo 20 m, a imao ih je ukupno 157 u dva reda. Čini se da je ipak bio svojevrsna replika prijašnjeg hrama i vjerojatno je također služio kao tržnica. Glavni je kip Artemide izradio atenski kipar Endoneus, a hram je bio slavan i po vrijednim zidnim slikama i kipovima. U pisanim se izvorima spominje njihova raskoš te brojni ukrasi od zlata i srebra. I ovdje se navode djela najslavnijih grčkih kipara koji su živjeli dva stoljeća prije, pa nije sasvim jasno jesu li neka djela spašena iz zapaljenog hrama ili su izrađene njihove replike. Treba upozoriti da se podaci o drugom i trećem hramu

često zamjenjuju pa nije sasvim jasno na koji se odnose. Inače je kao svjetsko čuda bio zabilježen drugi hram. Valja dodati da je Aleksandar Veliki još za života htio obnoviti Artemidin hram, ali je najprije bio

za gradnju drugih građevina, a pouzdano se zna da su neki stupovi u Aja Sofiji u današnjem Istanbulu pripadali Artemidinu hramu. Navodno su još neki kipovi te dekorativni detalji također završili u tome gradu.

nog mora koja je zbog svoje udaljenosti od perzijskoga glavnoga grada bila praktički autonomna. Od 377.-353. pr. Kr. tom je dorskom provincijom vladao kralj Mauzol koji je svoj dvor premjestio u Halikarnas. Obrazovani su Grci štovali Halikarnas kao domovinu velikoga grčkog povjesničara Herodota. Grad je bio pun i drugih znamenitosti, ali je putnike uvijek najviše privlačila grobnica kralja Mauzola.

O Mauzolu životu nije puno toga sačuvano. Pripojio je Kariji neka obalna mjesta i otoke, ali je nakon toga započeo s pljačkama i u cijeloj je državi uveo raznorazne poreze i namete. Bio je poznat po tome što je uveo i porez na sahrane. Tako je prikupio golemo bogatstvo koje mu je poslužilo za podizanje vlastite grobnice. Ta je grobnica bila tako velika da su poslije stari Rimljani sve velike nadgrobne građevine počeli nazivati "mauzolejima", a to je i danas slučaj u mnogim jezicima.

Naime ta je građevina bila zamišljena kao grobnica i hram. S izgradnjom se počelo još za Mauzola života, a gradila se u jednoj od najširih gradskih ulica, pokraj mora i u blizini luke. Izgradnja je bila povjerena graditeljima Piteju i Satiru. Nakon završetka zdanje je izgledalo zaista veličanstveno. Bila je to pravokutna građevina široka 32 m i duga 38 m, a visoka 45 m. Bila je podijeljena u tri dijela. Prvi je kat bio visok 20 m i bio je grobnica Mauzola i njegove žene Artemizije. Prostorija je bila obložena mramornim pločama i okrunjena frizom s raznovrsnim reljefima koji je okruživao grobnicu od alabastera ukrašenu zlatom.

Tu je, između ostalog, bila prikazana i borba Grka s mitskim Amazonkama, ženama ratnicama koje su živjele na današnjem Krimu, a pratorac im je bio grčki bog rata Ares (reljef se danas čuva u British Museumu u Londonu).

Sadašnji neznatni ostaci Artemidina hrama u Efezu

odbijen pa je poslije smrti hram obnovljen njegovim novcem.

Za rimske je vladavine hram bio u punom sjaju, a redovito su održavane i svečanosti posvećene božici Artemidi odnosno Dijani. Prvi su problemi s tim hramom započeli s pojavom kršćanstva iako su Efežani ljubomorno čuvali kult svoje božice i njezine vjerske svečanosti. Sv. Ivan Evanđelist koji je bio biskup u Efezu više je puta u tom hramu molio protiv bezbožništva i prijetio njegovim rušenjem. Hram su međutim tek 268. poharali i oštetili Istočni Goti privučeni pričama o njegovu bogatstvu. Potom je obnovljen ili popravljen, a sasvim je sigurno zatvoren 391. nakon uredbе Teodozija I. Velikog kada je kršćanstvo postalo službenom religijom Rimskog Carstva. Hram je konačno 401. potpuno srušila razjarena svjetina potaknuta od Sv. Ivana Zlatoustoga, efeškog nadbiskupa. Kamen iz hrama služio je

Mauzolej u Halikarnasu

Grad se Halikarnas nalazio u Maloj Aziji, na mjestu današnjeg Bodruma, na obali Egejskog mora u jugozapadnom dijelu Turske. Kada su Perzijanci proširili svoje carstvo na Egipat, Siriju, Mezopotamiju, sjevernu Indiju i Malu Aziju trebala im je pomoć u upravljaju tolikom državom.

Sačuvani ostaci goleme skulpture kralja Mauzola (iz britanskog muzeja)

Tada su uvedeni lokalni vladari, zvani satrapi. Jedna je od provincija bila Karija smještena na obali Sredozem-

Iz povijesti graditeljstva

Iznad prvog kata uzdizala se kolonada visoka 12 m koja je okruživala prostorije za prinošenje žrtava kralju i njegovoj supruzi, a između stupova bili su mramorni kipovi lavova kao simbol kraljevske moći. Stupovi su podupirali krov visok 7 m koji je bio u obliku stubičaste piramide. Na vrhu krova odnosno piramide bila je isklesana kočija s četiri upregnuta konja kojom su upravljali Mauzol i Artemizija.

Ljepota te neobične grobnice odnosno mauzoleja nije bila samo u veličini već i u bogatstvu dekoracija i kipova koji su ga krasili izvana na raznim razinama. Gotovo su svi kipovi bili u prirodnoj veličini, a izradili su ih grčki kipari: Skopas, Timotej, Brijaksid i Leohar. Svako me je od njih bila povjerena jedna strana građevine i svi su doveli svoje radionice te zajednički sudjelovali u ukrašavanju te neobične grobnice. Današnji se stručnjaci često spore u pokušajima da među raznim fragmentima kipova i dekoracija prepoznaju stil pojedinog autora.

Mauzolej se gradio desetak godina, a završen je 350. pr. Kr. iako su tijekom gradnje umrli i Mauzol i njegova žena Artemizija.

Suvremena gipsana maketa Mauzoleja u Halikarnasu

Amazonomachija ili bitka s Amazonkama, reljef s poda Mauzoleja (iz britanskog muzeja)

Sadašnji ostaci Mauzoleja u Halikarnasu

Mauzolej je do 15. st. bio u sasvim dobrom stanju dok mu potres nije ošteti krov i kolonadu. Tada su naišli vitezovi reda Sv. Ivana iz Jeruzalema koji su ga srušili i izgradili tvrđavu Sv. Petra koja i danas stoji, a u njezinim su zidovima uočljivi mramorni blokovi, obrađeno kamene i dijelovi kipova i stupova. Na mjestu negdašnjega mauzoleja mogu se vidjeti samo ostaci temelja.

Valja reći da su izgled mauzoleja u Halikarnasu kopirale i neke suvremene građevine poput *Svetišta sjećanja* u Melbourneu ili masonske kuće i hrama u Washingtonu.

Kolos s Rodosa

Rodos odnosno Rod (kako se često naziva u nekim našim izvorima) otok je u arhipelagu Dodekanez u Egejskom moru, skupini od 12 velikih i 150 manjih otoka. Rodos je svojedobno bio veliko središte grčke i helenističke kulture, posebno kada su tri otočka naselja (Lalisos, Kamiros i Lindos) formirali samostalnu otočku državu. Prema jednom suvremeniku na bogatom je Rodosu bilo više od 3000 kipova, od toga ih je stotinjak bilo iznimne veličine. Najznamenitiji je svakako kip orijaškog Kolosa, brončane skulpture Helija,

boga Sunca. Pretpostavlja se da je bila visoka 35 m i teška 70 tona, a navodno je raširenih nogu i s gorućom bakljom u ispruženoj ruci stajala na golemim kamenim postoljima na ulazu u luku.

Odluku da odliju svoga boga zaštitnika prema predaji su stanovnici Rodosa donijeli nakon pobjede nad makedonskim kraljem Demetrijem Poliorketom u 4. st. pr. Kr. koji ih je dugo opsjedao. Navodno su materijal preostao nakon opsade prodali i upotrijebili za odlijevanje golemog kipa. Rad su povjerali domaćem kiparu Haru koji je prve nacрте počeo raditi 291. pr. Kr. Zamislio ga je kao visokog i vitkog mladića sa svijetlim vijencem na glavi, po uzoru na Homerove opise. Nakon dugotrajnih priprema stotinjak je radnika započelo s građenjem. Podnožje je bilo isklesano od mramora, a kip se radi stabilnosti morao posebno učvrstiti željezom. Pretpostavlja se da su najprije pričvršćeni zglobovi i stopala, a da je kostur izrađen od željeza i kamena. Zatim je obložen glinom i tankim slojem voska te ponovno glinom na koju su postavljeni tanki listovi bronce za vanjski izgled. Poslovi su vrlo sporo napredovali pa

Suvremeni prikaz Kolosa na ulazu u luku Rodosa

Jedan od prvih prikaza Kolosa s Rodosa

je u podnožju kipa nastalo malo naselje u kojem su živjeli radnici, odnosno slobodni robovi. Gradnja je trajala punih 12 godina.

Vjeruje se da je kip bio postavljen u raskoraku na ulazu u luku Mitraki. No to je vrlo teško povjerovati s obzirom na njegovu visinu i širinu, a u slučaju havarije prijetila je opasnost da se potpuno zatvori ulaz u luku. Prema nekim suvremenim istraživanjima nalazio se na istočnom rtu luke ili čak u unutrašnjosti.

Kolos je na svome mjestu stajao nešto više od pedeset godina, a srušen je u potresu koji je uzdrmao Rodos. Tada je kip propao u more, a dijelovi su golemih nožnih cijevi ostali stajati na podnožjima. Ostaci su dugo ležali u moru dok ih u 7. st. nisu rastavili neki arapski osvajači i prodali jednom židovskom trgovcu iz Sirije. Tada mu se gubi svaki trag. Ostale su samo uspomene koje su sačuvane i u svakodnevnom govoru. Obično se kaže da je nešto "kolosalno" kada zapanjuje svojom veličinom. Vjeruje se da je Kolos bio inspiracija mnogim suvremenim umjetnicima, posebno Fredericu Augustu Bartholdiju, autoru Kipa slobode koji danas stoji na ulazu u newyoršku luku.

Svjetionik na otoku Faru pred Aleksandrijom

Svjetionik se nalazio u Aleksandriji, slavnoj prijestolnici Egipta, koju je utemeljio i dao joj ime Aleksandar Veliki. Grad se nalazi na obali Sredozemnog mora pokraj ušća Nila, na mjestu maloga naselja Rakotisa. To je prvi grad helenističkog razdoblja koji je podignut prema jedinstvenom planu što ga je izgradio rodski graditelj Dinokrat. Građen je u obliku pravokutnika, s opsegom od 15 km i podijeljen na 5 područja. Dvije su se najveće ulice (široke 30 m) sjekle pod pravim kutem, a bile su u cijelosti omeđene mramornim stupovima.

Nakon smrti Aleksandra III. Velikog, znanog i kao Aleksandar Makedonski (356.-323. pr. Kr.), vlast je u Egiptu preuzeo Ptolomej I. Soter koji je bio svjedok osnutka Aleksandrije kao glavnog grada. Odlučio je povećati njezinu slavu i sjaj pa je 308. utemeljio Muzeon, najveću knjižnicu antičkog doba.

Ipak jedna od najvećih znamenitosti Aleksandrije bio je slavni svjetionik koji je građen od 300. do 280. pr. Kr., a podigao ga je grčki graditelj Sostrot iz Knida.

Suvremena rekonstrukcija izgleda svjetionika na otoku Faru

Bio je izgrađen na kamenoj stijeni isturenog otoka Fara (Farosa), a prema legendi ime je varijacija naziva "Faraonov otok". Otočić je spojen s kopnom 285. pr. Kr. nasipom od zemlje i kamenja dugim 34 km pa je tako dobivena dvostruka luka (ratna i trgovačka). Zbog riječnih nanosa i mulja te podvodnih stijena prilaz je lukama zahtijevao veliko iskustvo i stoga je trebalo izgraditi svjetionik.

Bila je to trodjelna kula, ujedno i tvrđava, približne visine 120 m (neke procjene navode i 140 m). Najniži je dio bio kvadratnog tlocrta, unutrašnjost valjkasta, a visina je bila 56 m. Bio je građen od velikih blo-

kova kamena vapnenca, a strane su mu bile okrenute prema stranama svijeta. Srednji je dio bio osmerokutnog oblika, strane su bile široke 18,3 m, dok je visina iznosila 7,3 m. Na vrhu je bila kupola pridržana uglavničanim granitnim stupovima. Tu je na najvišem katu gorjela vatra čiju je svjetlost reflektirao cijeli sustav metalnih konkavnih zrcala (navodno ih je izumio Arhimed). Prema jednoj legendi ogledalo je služilo i za spaljivanje neprijateljskih brodova prije nego što bi se približili luci. Gorivo se dopremalo na magarcima po spiralnim stubama u donja dva dijela građevine.

Osmerokutnu kulu ukrašavali su brončani kipovi stupovi od kojih je jedan navodno pokazivao smjer vjetera, a drugi pratio kretanje sunca te spuštao ruku kada bi ono zašlo. Treći je danju i noću otkucavao vrijeme. Najčudniji je bio kip koji viče. Naime kada bi se Aleksandriji približavali neprijatelji, on je postajao sve glasniji pa se očito radilo o prvom alarmu na svijetu.

Svjetionik je stoljećima stajao pred lukom. Arapi su osvojili Aleksandriju 651. i divili se njezinu bogatst-

vu, a u svojim spisima spominju i svjetionik. No brzo su glavni grad premjestili u Kairo. Jednom su greškom skinuta zrcala koja više nikad nisu vraćena. Potres koji je 956. pogodio Aleksandriju nanio je štete svjetioniku, a znatno su ga oštetili i potresi 1303. i 1323. Svjetionik je potpuno uništen 1480. kada je sultan Mehmed II. Osvajač izgradio srednjovjekovnu tursku utvrdu na mjestu gdje se nalazio svjetionik, rabeći pritom kamen i mramor iz ruševina. Otad je sačuvano samo ime i uspomena. Svoje je ime graditelj Sostrat uklesao u mramor koji je pokrio žbukom na kojoj je bila posveta caru. Bio je u pravu kada je vjerovao da će s vremenom žbuka otpasti i da će svi doznati ime graditelja toga veličanstvenog svjetionika.

Aleksandrijski je svjetionik znatno utjecao na sve svjetionike što su se poslije gradili na Sredozemlju. I danas se u romanskim jezicima (francuskome, talijanskome i španjolskome) svjetionik naziva po njemu – *phare* i *faro*.

Zaključak

Bio je to prikaz Sedam antičkih svjetskih čuda. Za njih su svi čuli, ali teško da bi ih itko znao točno nabrojiti. Bila su to graditeljska čuda koja su se zatekla na Sredozemlju u 3. st. pr. Kr., a sudeći prema izboru radilo se o građevinama i kipovima koji su sve promatrače ispunjavali ushitom zbog veličine i snage. Od svih je danas sačuvana samo najstarija i najveličanstvenija – Velika piramida. O ostalim graditeljskim čudima ostale su samo uspomena, pisana svjedočanstva te više ili manje pouzdane rekonstrukcije koje uz pomoć *Wikipedije* prenosimo našim čitateljima. U sjedećim ćemo se napisima dotaknuti i nekih drugih građevina koje su također obilježene magičnom brojkom sedam.

Branko Nadilo (izvor: *Wikipedija*)

Tvrđava izgrađena na mjestu svjetionika